

Gospodarka folwarczno-pańszczyźniana i sytuacja chłopów

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Audiobook](#)
- [Film + Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: Krzysztof Opaliński, *Na ciężary i opresyjną chłopską w Polsce*, [w:] *Historia Polski nowożytnej. Wybór tekstów źródłowych*, oprac. K. Matwijowski, S. Ochmann, Wrocław 1981, s. 59–61.
- Źródło: *Lament chłopski na pany*, dostępny w internecie:
[https://pl.wikisource.org/wiki/Strona:Aleksander_%C5%9Awi%C4%99tochowski_-_Historia_ch%C5%92pa%C2%B2w_polskich_w_zemwie_I_\(1925\)_dzw/247](https://pl.wikisource.org/wiki/Strona:Aleksander_%C5%9Awi%C4%99tochowski_-_Historia_ch%C5%92pa%C2%B2w_polskich_w_zemwie_I_(1925)_dzw/247)

_histoija_01/00/020p/00/00w_p0isk00_w_z0iys0e_1_(1720).0jvu/207.

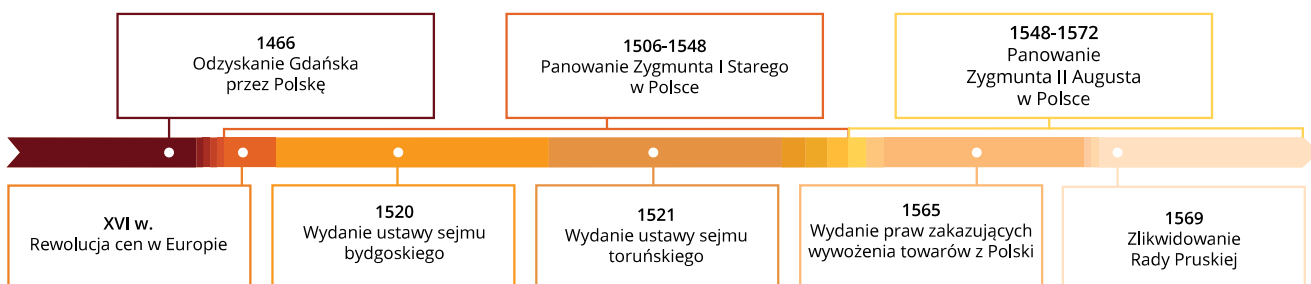

Gospodarka folwarczno-pańszczyźniana i sytuacja chłopów

Grajek Mazur i chłopci z okolic Warszawy.

Źródło: Jan Feliks Piwarski, Wikimedia Commons, domena publiczna.

W wieku XV i XVI przemiany demograficzne w Europie Zachodniej spowodowały wzrost popytu na produkty rolne. Efekt? W krajach Europy Środkowej i Wschodniej, które eksportowały m.in. zboża, nastąpił rozwój gospodarki folwarczno-pańszczyźnianej. W Polsce utrzymała się ona do połowy XIX wieku. Najczęściej wykorzystywanym sposobem zapewnienia folwarkowi siły roboczej była praca pańszczyźniana, określana w literaturze również mianem poddaństwa gruntowego chłopów. Zwyczaj pracy chłopów w pańskim majątku miał średniowieczną genezę, choć w tamtych czasach jej wymiar nie przekraczał pięciu dni w roku.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Twoje cele

- Wyjaśnisz, co znaczyło być chłopem pańszczyźnianym.
- Scharakteryzujesz położenie chłopów w Rzeczypospolitej w XVI i XVII wieku.
- Opiszysz, jak karano nieposłusznych chłopów.

Przeczytaj

Pańszczyzna i poddaństwo chłopów

Gospodarkę Rzeczypospolitej od XVI do XVIII w. opisuje się najczęściej jako system folwarczno-pańszczyźniany. Pod pojęciem „folwark” kryje się liczące zwykle 60–80 ha gospodarstwo produkujące żywność na sprzedaż. Drugą cechą charakterystyczną folwarku jest to, że jego właściciel nie pracował osobiście, lecz ograniczał się do nadzorowania pańszczyźnianych chłopów lub robotników najemnych. Gospodarka folwarczno-pańszczyźniana rozwinęła się przede wszystkim w okolicach miast, a także w zlewiskach i dorzeczach Wisły oraz innych dużych rzek, ponieważ umożliwiały one transport zboża. Na pozostałych obszarach Rzeczypospolitej i w Prusach Królewskich funkcjonowała gospodarka czynszowa, w ramach której chłop składał świadczenie właścicielom gruntów za ich użytkowanie w pieniądzu lub w produktach rolnych.

Według Księgi Rodzaju Cham zgrzeszył, patrząc na swego pijanego, obnażonego ojca Noego, którego okryli dopiero jego pozostali synowie, Sem i Jafet. Gdy Noe dowiedział się o postępkach Chama, wyklął jego syna Kanaana: jego potomkowie mieli za karę zostać niewolnikami potomstwa Sema i Jafeta. Przez odwołanie do tej opowieści uzasadniano poddaństwo chłopów. W języku potocznym słowo „cham” stało się później wyzwiskiem.

Rozpoznaj i wskaż wspomniane postacie na fresku.

Źródło: Michał Anioł, *Pijaństwo Noego*, 1508–1512, fresk na sklepieniu kaplicy Sykstyńskiej w Watykanie, Wikimedia Commons, domena publiczna.

Począwszy od XVI w. wysokość pańszczyzny liczonego w dniach na tydzień z jednego łanu

(prawie 18 hektarów) ziemi uprawianej przez chłopów. W 1520 r. ustawą sejmową ustalono wymiar pańszczyzny na jeden dzień w tygodniu, czyli 52 dni w roku. Z czasem norma rosła: w połowie XVI w. do dwóch dni, a w XVII w. – do trzech lub nawet czterech dni w tygodniu. Pańszczyznę odrabiano w formie sprzężajnej, tzn. z pługiem i wołami, lub pieszej. Obowiązek jej odpracowania zmuszał chłopów-gospodarzy do zatrudniania w tym celu parobków, którzy pomagali w gospodarstwie, a niektórzy odpracowywali pańszczyznę. Dodatkowo wzrost obciążeń prowokować mógł poddanych do ucieczki z pańskiej ziemi. Aby zapobiec tej groźbie, już w przywilejach szlacheckich z XV w. wprowadzano poddaństwo osobiste chłopów, czyli zakaz opuszczania przez nich wsi bez zgody pana.

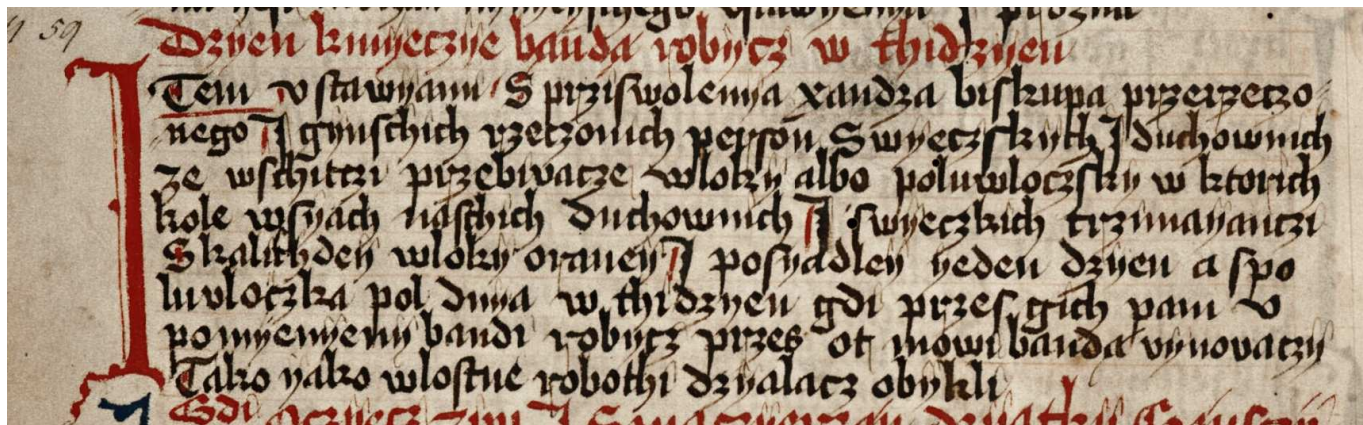
Chłop w dybach, rok 1578. Rycina z XVI-wiecznego wydania *Żywotu Ezopa Fryga*. Za nieposłuszeństwo, np. za niepłacenie narzuconej daniny, chłopcy byli karani zakuciem w dyby.

Źródło: Piotr VaGla Waglowski, Wikimedia Commons, domena publiczna.

Od 1496 r. tylko jedna rodzina chłopska rocznie mogła opuścić pańską wieś, ale pod warunkiem rozliczenia się z jej właścicielem. Zdarzało się, że chłopcy uciekali, najczęściej do innego szlachcica, oferującego lepsze warunki życia i pracy. Zakaz opuszczania wsi dawał właścicielowi folwarku możliwość procesowania się ze szlachcicem, który zorganizował ucieczkę chłopca wraz z całym jego inwentarzem. Ustawodawstwo ułatwiało też odzyskiwanie zbiegłych chłopów. W 1518 r. Zygmunt Stary zrezygnował z ingerowania w spory prawne między chłopami a szlachtą, co oznaczało oddanie wymiaru sprawiedliwości w ręce panów, czyli poddaństwo sądowe. Nie należy jednak wyolbrzymiać jego znaczenia i traktować chłopów jako bezbronnych ofiar zdane na łaskę szlachty. Często bowiem pan nie ingerował w wewnętrzne sprawy wsi, a stosunki między jej mieszkańcami regulowały sądy wiejskie pod przewodnictwem sołtysów lub ich zastępców. Wymienione trzy formy poddaństwa – gruntowe, osobiste i sądowe – składają się na tzw. **wtórne poddaństwo** chłopów, zjawisko charakterystyczne dla części ziem w Europie Środkowej i Wschodniej.

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/D8BMSb8TL>

Film opowiadający o chłopach i gospodarce folwarczno-pańszczyźnianej.

Artykuł statutu warszawskiego w 1421 r. o pańszczyźnie tygodniowej kmieci, rękopis w języku polskim w Kodeksie Świętoszława z Wojcieszyna z 1449 r.

Źródło: Mikołaj Suled, Wikimedia Commons, domena publiczna.

Gospodarka folwarczna

W XVI w. wzrost cen zboża skłaniał szlachtę do zakładania folwarków na coraz to nowych, dotychczas niezagospodarowanych, terenach Podlasia, Rusi Czerwonej, Wołynia, Podola i Ukrainy. Popyt na zboże ze strony miast sprawiał, że również chłopom opłacało się brać dodatkowo w dzierżawę wcześniej nieuprawiane grunty pańskie. W handlu zagranicznym **koniunktura** na polskie zboże osiągnęła swój szczyt w 1618 r., kiedy to z Gdańska wyeksportowano go 116 tys. łasztów (ok. 240 tys. ton). Po 1620 r. eksport zaczął stopniowo spadać, by w drugiej połowie XVII w. osiągnąć poziom poniżej połowy rekordowego wyniku z 1618 roku. Zmniejszanie się popytu na polskie zboże spowodowane było poprawą wydajności rolnictwa na Zachodzie. Z kolei reakcją polskiej szlachty na stagnację cen było zwiększanie produkcji, aby dzięki wzrostowi sprzedaży utrzymać stały poziom dochodów. To jednak wymagało powiększenia folwarku o grunty dotąd nieużywane lub gorszej klasy, a co za tym idzie – podniesienia pańszczyzny. Ponieważ jednocześnie nie powiększano proporcjonalnie hodowli zwierząt, niedostatecznie nawożona ziemia stopniowo jałowiała i dawała plony mniejsze o ok. 25 proc. niż w XVI wieku.

Chłopi pracujący w polu i młócający zboże, rycina z XVII w. Chłop dla właściciela folwarku musiał pracować nawet 5–6 dni w tygodniu, od wschodu do zachodu słońca, nierzadko także w nocy. Pańszczyznę odpracowywała również jego rodzina.

Co możesz powiedzieć o warunkach pracy chłopów?

Źródło: dostępny w internecie: s.ciekawostkihistoryczne.pl, domena publiczna.

Spadek popytu na zboże powodował, że na rynku gdańskim utrzymali się przede wszystkim magnaci – wielcy sprzedawcy zboża, których stać było na pokrycie kosztów transportu. Średnia szlachta sprzedawała zboże folwarczne na rynku wewnętrznym, gdzie ceny były niższe o ok. 30 proc. Zalew rynków miejskich zbożem folwarcznym spowodował obniżenie dochodów chłopów, którym coraz trudniej było sprzedać własne zboże, dlatego na początku XVII w. zanikło zjawisko dodatkowego dzierżawienia ziem pańskich. W konsekwencji spadku dochodów chłopów słabło również zapotrzebowanie na wytwory rzemiosła miejskiego.

Wskutek wojen połowy XVII w. Rzeczpospolita poniosła straty demograficzne sięgające nawet 25 proc. ludności. Zniszczenia były ogromne i na wsi, i w miastach. Utrata zwierząt pociągowych spowodowała **deklasację** chłopów, a w konsekwencji przeciętna wielkość gospodarstwa zmniejszyła się z 1 łanu do połowy lub nawet 1/4 łanu. W miastach zniszczeniu uległo nierzadko 2/3 zabudowań. Przeszkodą w odbudowie stał się postępujący spadek cen zboża. Starając się ratować swe dochody, szlachta rozwinęła na dużą skalę produkcję alkoholu, który

Choć funkcjonująca w Polsce przez stulecia pańszczyzna była systemem niewolniczym, nie znaczy to, że chłopci biernie godzili się na swój los. Na ilustracji obraz Józefa Chełmońskiego *Bociany*. Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

sprzedawała chłopom. Ułatwiał to **monopol propinacyjny**, czyli prawo zobowiązujące poddanych do zakupu piwa i wódki w karczmie należącej do pana. W skrajnych przypadkach nakazywano im wręcz kupować określoną ilość alkoholu w ciągu roku. W rezultacie dochody z propinacji stanowiły nieraz i połowę dochodów folwarcznych. Celem przyświecającym szlachcie było pozbycie się nadmiaru zboża i zarazem wyciągnięcie od chłopów gotówki, którą uzyskiwali oni, sprzedając nabiał lub drób w miastach. Zamiast więc kupować potrzebne im wytwory miejskiego rzemiosła, chłopci wydawali swoje pieniądze na alkohol. W ten sposób miasta ostatecznie odcięto od popytu chłopskiego.

Gdańsk w XVII w., obraz Wojciecha Gersona z 1865 roku. W XVII w. do portu gdańskiego zawijało 1000–1600 statków rocznie – dwa i pół razy więcej niż w wieku XV. Głównymi towarami przeładunkowymi były zboże (ok. 240 tys. ton w 1618 r.) oraz воск, miód i drewno. W 1643 r. nad Motławą istniało już 315 spichlerzy, w których przechowywano przede wszystkim zboże.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Problemy opartej na eksporcie towarów rolnych gospodarki Rzeczypospolitej w drugiej połowie XVII i w XVIII w. są modelowym przykładem losu gospodarki nastawionej wyłącznie na eksport towarów nieprzetworzonych. Zmiana koniunktury w handlu międzynarodowym wywołuje w takich krajach długotrwały kryzys ekonomiczny, z którego bardzo trudno znaleźć wyjście bez gruntownej restrukturyzacji całej gospodarki. To zaś z kolei wymaga posiadania **kapitału**. W Rzeczypospolitej kapitału nie brakowało, nie był on jednak przeznaczany na inwestycje, np. podniesienie kwalifikacji siły roboczej, ani infrastrukturę (rujnowaną przez kolejne wojny), ale na konsumpcję. Bez inwestowania nie sposób było skutecznie restrukturyzować gospodarkę, która już od XVII w. w coraz większym stopniu opierała się na umiejętnościach i wiedzy ludzi. Odcięci od kontaktów ze światem zewnętrznym chłopci pańszczyźniani nie mogli pod tym względem stawać do konkurencji z przedsiębiorczymi mieszkańcami miast zachodnioeuropejskich.

Słownik

deklasacja

obniżenie czyjejs pozycji społecznej

fracht

słowa tego używa się na oznaczenie zarówno transportu towarów drogą wodną, jak i samego ładunku przewożonego statkiem, a także zapłaty należnej za tę usługę przewoźnikowi

wtórne poddaństwo

określenie zaostrożonej XVI–XVIII w. formy poddaństwa (poddaństwo osobiste) w Europie Środkowej i Wschodniej

koniunktura

(z łac. *coniunctura* – zbieg wydarzeń) sytuacja stwarzająca warunki, zwykle korzystne, do rozwoju jakiejś działalności

monopol propinacyjny

(z gr. *monos* – jedyny + *polein* – sprzedawać) w dawnej Polsce: wyłączne prawo szlachcica do produkcji trunków; też: obowiązek kupowania przez chłopów określonych ilości tych trunków

kapitał

(z łac. *capitalis* – główny, od *caput*, D. *capitis* – głowa) majątek w gotówce lub papierach wartościowych

Słowa kluczowe

państwo polsko-litewskie, pańszczyzna, chłop, folwark, gospodarka folwarczna, ostatni Jagiellonowie

Bibliografia

Dzieje Polski, pod red. J. Topolskiego, Warszawa 1977.

S. Grzybowski, *Wielka historia Polski*, t. 4, *Dzieje Polski i Litwy (1506–1648)*, Kraków 2000.

M. Markiewicz, *Historia Polski 1492–1795*, Warszawa 2004.

W. Morawski, *Dzieje gospodarcze Polski*, Warszawa 2010.

J. Topolski, *Polska. Dzieje narodu, państwa i kultury*, t. 2, *Polska w czasach nowożytnych. Od środkowoeuropejskiej potęgi do utraty niepodległości (1501–1795)*, Poznań 1999.

Audiobook

Anzelm Gostomski, *Gospodarstwo*

Panu wielkiemu to gospodarstwo napotrzebniejsze i pierwsze, rozchod aby nie uprzedzał dochodu: bo gospodarstwo największe nie pomoże, kiedy złe szafarstwo. [...]

Czego z ciężkością, a z trudnością dostawasz, strzeżysz², abyś tego ledajako³ nie utracił: bo kto łatwie a bez prace wielkiej czego dostawa, nie tak mu też żal, kiedy to ledajako utraci. [...]

Robota kmiotków, to dochod albo intrata największa w Polsce wszędy, którą robotę gospodarz tak ma szafować, coby kmiotków nie zubożył, a ku większemu pożytku co rok przywodził [...].

Każda rzecz ma na swym miejscu leżeć. A sługę, urzędnika, włodarza⁴, gospodarza złego po tym poznać i niedbalca, kiedy około tego chodzi, na to patrzy, a nie poprzątnie. [...]

Kmieć naprzód posłuszeństwo panu powinien, a iżby mu dobry przykład urzędnik z włodarzem z siebie dał, a ci, co mu rozkażą, ma z pilnością dojrzeć tego, aby tak było: bo nie na rozkazaniu, ale na dożrzeniu⁵ każda rzecz należy, aby uczyniono. Gdzie⁶ nie posłucha, dom zamknąć: gdzie nie wynidzie, chłostę, cztery plagi na gołe ciało, i z nowu odrobić kazać. [...]

Kmieć tak się ma jeden z drugim doglądać⁷ z pilnością, żeby wszyscy panu robili i ma opowiedzieć⁸ sąsiad przed urzędnikiem na sąsiada, gdzie by nie robił: bo z tego roście nieposłuszeństwo i szkoda wielka [...].

Kmieć, który na zimę nie poprawi⁹, o Bożym Narodzeniu, w największy mróz uczynić mu dziurę [w dachu chałupy] taką, coby u sąsiada lata doczekał.

Kmiotka poddanego, służyć pan ma karać jako syna. Bo tam sprawiedliwość z miłosierdziem panuje, przy ojcowskim karaniu: pomniąc, że przed Bogiem tak dobry jako i pan.

¹ gospodarowanie

² strzeżesz

³ jakkolwiek

⁴ zarządca

⁵ doglądaniu

⁶ w znaczeniu: jeśli

⁷ doglądać

⁸ donieść

⁹ naprawi (chałupy)

Polecenie 1

Scharakteryzuj stosunek Gostomskiego do chłopów.

Polecenie 2

Wyjaśnij, jak rozumieć ostatni akapit tekstu Gostomskiego.

Polecenie 3

Przedstaw podane przez autora tekstu źródłowego propozycje kar wobec chłopów.

Film + Sprawdź się

Polecenie 1

Zapoznaj się z filmami i wykonaj dołączone do nich polecenia.

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/Dzjch21dG>

Film opowiadający o chłopach i gospodarce folwarczno-pańszczyźnianej.

Polecenie 2

Opisz, w jaki sposób szlachta powiększała swoje folwarki.

Polecenie 3

Wyjaśnij zasady naliczania i odrabiania pańszczyzny przez chłopów.

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/Dzjch21dG>

Film opowiadający o chłopach i gospodarce folwarczno-pańszczyźnianej.

Polecenie 4

Opisz, w jaki sposób chłopci bronili się przed wyzyskiem.

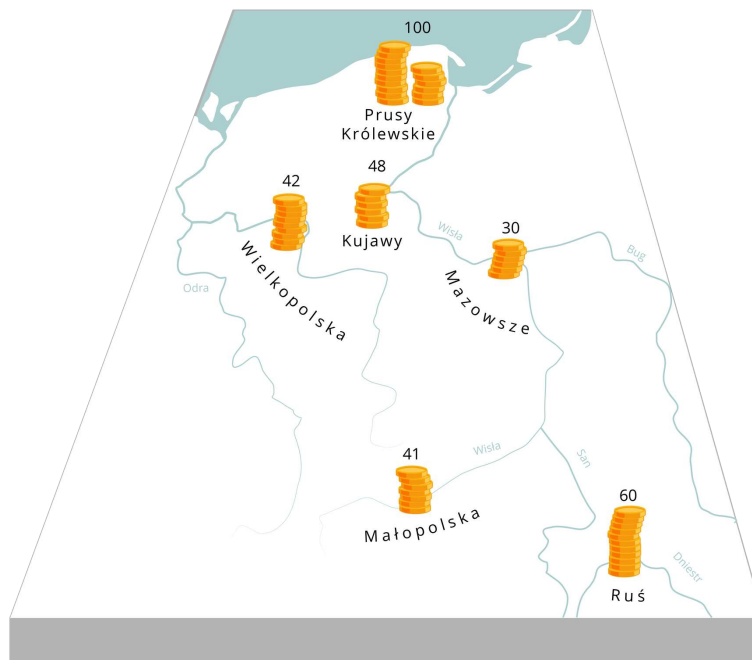
Polecenie 5

Opisz położenie chłopów w małych dobrach szlacheckich (obejmujących jedną wieś) oraz dobrach wielkich (magnackich, obejmujących wiele wsi) i dzierżawionych.

Ćwiczenie 1

Zapoznaj się z poniższą ilustracją, ukazującą płace pieniężne dożarek w dobrach królewskich w Rzeczypospolitej ok. 1565 r. Zwróć uwagę na zróżnicowanie wynagrodzeń. Opisz, gdzie i z jakich przyczyn były one najwyższe.

Średnie płace dożarek w dobrach królewskich w różnych regionach Korony ok. 1565 r. (w groszach rocznie).

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Tvoja odpowiedź

Ćwiczenie 2

Przeanalizuj dane z tabeli, a następnie wskaż zdania prawdziwe i fałszywe.

Tabela: Dobór społeczny małżeństw w obrębie wsi woj. krakowskiego w XVI wieku

Nazwa wsi lub klucza	Małżeństwo córek kmiecia		Małżeństwo córek innych mieszkańców wsi	
	z synami kmiecia	z synami reszty ludności	z synami kmiecia	z synami reszty ludności
Maszkienice	2	6	3	8
Ptaszkowa	3	-	-	2
Klucz łącki	4	-	9	1
Komborska Wola	4	1	1	-
Iwkowa	1	1	1	5

Tryńcza	2	-	-	-
Kasina Wielka	3	2	6	7
Siary	4	2	1	1
Razem	23	12	21	24

Źródło: Anna Izydorczyk, *Rodzina chłopska w Małopolsce w XV-XVI wieku*, w: *Spółeczeństwo staropolskie. Studia i szkice*, t. 3, pod red. A. Wyczańskiego, Warszawa 1983, s. 11.

Stwierdzenie	Prawda	Fałsz
Z tabeli wynika, że chłopi, kojarząc małżeństwa swoich córek, zwracali uwagę status majątkowy i społeczny kandydatów na mężów.	☐	☐
Córki przedstawicieli niższych warstw ludności wiejskiej rzadziej wychodziły za mąż za synów kmieci niż córki kmieci za zagrodników lub chałupników.	☐	☐
Dane z tabeli dowodzą, że małżeństwa córek zagrodników z synami kmieci nie były traktowane wśród chłopów jako mezalians.	☐	☐
Bogaty gospodarz, ojciec jednej lub dwóch córek, mógł mieć poważne trudności w znalezieniu dla nich mężów o zbliżonym statusie społecznym w swojej wsi.	☐	☐

Przeanalizuj teksty źródłowe A i B, a następnie na ich podstawie wykonaj polecenie.

Źródło A

((Krzysztof Opaliński

Na ciężary i opresyją chłopską w Polsce

Rozumiem, że Bóg Polski za nico nie karze.
Więcej, jak za poddanych srogą opresyją
I gorzej niż niewolą. Jakby chłop nie był
Bliźnim nie tylko twoim, ale i człowiekiem.
[...]

Naprzód, jakie ciężary w samych robocznach:
Gdzie bywało dwadzieścia kmienci albo więcej,
Tam ich ośm albo dziesięć, a przecię to zrobić
Każą dziesięci, co ich dwadzieścia robiło.
[...]

Gdzie wolny szynk piw bywał [...]
Teraz i to odjęto, i pić każą piwo,
Którym te same trzeba dyjabły truć w piekle.
[...]

O, sroga opresyja, nigdzie nie widziana!
Chłopka takim przyciskać ciężarem, który to
Księdzu, Rzeczypospolitej, panu, żołnierzowi,
Urzędnikom, pisarzom, klechom, sługom pańskim
[...]

Dawać musi ustawnie [tj. ciągle] [...]

Źródło B

“ *Lament chłopski na pany* ”

Przyjdzie powszedni dzień robić do dwora
Przyjdzie dzień święty – siedzieć do gąsiora [tzn. siedzieć w dybach],

Wszystko wywleczesz, co masz na pobory,
Musisz co sprzedać z gumna i z obory;
A jeszcze na te wielkie niedostatki
Panowie wielkie stanowią podatki.

Więc niedość człowiek urobi się w pocie,
Zajmuje włodarz kijem na robocie;
Idź jeno skarżyć, to cię pan po grzbiecie:
«Idźcież złodzieje, leda co pleciecie!»

Bo wieręć mi już ta rola obrzydła,
Nie chowaj kmieciu, jakiego chcesz, bydła,
Nie chowaj kaczek, bo ryb staw nie mnoży,
Młode zapusty i las psują kozy. [...]

Poboru w kilku groszy nie ustąpi,
Byś przed nim płakał krwią w nagłej potrzebie,
Rzeczć: rób chłopie, a mnie kat do ciebie!

Źródło: *Lament chłopski na pany*, dostępny w internecie:
[https://pl.wikisource.org/wiki/Strona:Aleksander_%C5%9Awi%C4%99tochowski_-_Historja_ch%C5%82op%C3%B3w_polskich_w_zarysie_I_\(1925\).djvu/267](https://pl.wikisource.org/wiki/Strona:Aleksander_%C5%9Awi%C4%99tochowski_-_Historja_ch%C5%82op%C3%B3w_polskich_w_zarysie_I_(1925).djvu/267).

Zaznacz w tabeli elementy krytyki stosunków społecznych na wsi w czasach Rzeczypospolitej szlacheckiej, które pojawiają się tylko w źródle A, tylko w źródle B, pojawiają się w obu źródłach lub nie pojawiają się w żadnym z nich.

Elementy krytyki stosunków społecznych na wsi w XVI w.	Źródło A	Źródło B	Źródła A i B	Brak informacji w źródłach
rabunki wioskowe	☐	☐	☐	☐
ograniczone możliwości hodowli zwierząt	☐	☐	☐	☐
obowiązek służby wojskowej	☐	☐	☐	☐
przemoc fizyczna szlachty wobec chłopów	☐	☐	☐	☐
nadmierna liczba danin i powinności chłopskich	☐	☐	☐	☐
wyłączność szlachty na korzystanie z lasów	☐	☐	☐	☐
konieczność płacenia dziesięciny przez chłopów	☐	☐	☐	☐
przymus propinacyjny	☐	☐	☐	☐
pańszczyzna	☐	☐	☐	☐

Dla nauczyciela

Autor: Stanisław Mrozowicz

Przedmiot: Historia

Temat: Gospodarka folwarczno-pańszczyźniana i sytuacja chłopów

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

Zakres podstawowy

XVIII. Państwo polsko-litewskie w czasach ostatnich Jagiellonów. Uczeń:

3) omawia polską specyfikę w zakresie rozwiązań ustrojowych, struktury społecznej i modelu życia gospodarczego (gospodarka folwarczno-pańszczyźniana) na tle europejskim;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje obywatelskie.

Cele operacyjne:

Uczeń:

- wyjaśnia, co znaczyło być chłopem pańszczyźnianym;
- charakteryzuje położenie chłopów w Rzeczypospolitej w XVI i XVII w.;
- opisuje, jak karano nieposłusznych chłopów.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- rozmowa nauczająca z wykorzystaniem ćwiczeń interaktywnych;
- analiza materiału źródłowego (porównawcza);
- dyskusja.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. Nauczyciel poleca uczniom, aby zapoznali się z multimedium w sekcji „Audiobook”.

Faza wstępna:

1. Nauczyciel wyświetla na tablicy zawartość sekcji „Wprowadzenie”, przedstawia temat oraz cele zajęć.
2. Raport z przygotowań. Nauczyciel przy użyciu dostępnego w panelu użytkownika raportu weryfikuje przygotowanie uczniów do lekcji: sprawdza, którzy uczestnicy zajęć zapoznali się z udostępnionym e-materiałem. Nauczyciel poleca jednemu z uczniów, aby zaproponował swoje skojarzenia z tematem lekcji.

Faza realizacyjna:

1. Praca z tekstem. Uczniowie przystępują do cichego czytania tekstu zawartego w sekcji „Przeczytaj”. Indywidualnie zapisują pięć najważniejszych ich zdaniem kwestii poruszanych w tekście. Następnie w parach porównują swoje wybory. Nauczyciel prosi wybrane pary o podsumowanie swojej pracy.
2. Praca z pierwszym multimedium („Audiobook”). Prowadzący prosi wybraną osobę o przeczytanie polecenia 3: „Przedstaw podane przez autora tekstu źródłowego propozycje kar wobec chłopów” i poleca uczniom, aby wykonali je w parach. Wskazana osoba prezentuje propozycję odpowiedzi, a pozostali uczniowie się do niej ustosunkowują. Nauczyciel w razie potrzeby uzupełnia informacje. Prosi też, aby uczniowie opisali stosunek autora do chłopów.

3. Praca z drugim multimedium („Film + Sprawdź się”). Uczniowie zapoznają się z drugim z filmów. Klasa dzieli się na czteroosobowe grupy. Każdy zespół opracowuje odpowiedzi do poleceń znajdujących się pod drugim filmem (opisuje, jak chłopci bronili się przed wyzyskiem i jakie było ich położenie w zależności od rodzaju majątków). Po wyznaczonym przez nauczyciela czasie liderzy grup odczytują swoje propozycje odpowiedzi. Nauczyciel komentuje rozwiązania uczniów.

Faza podsumowująca:

1. W ramach podsumowania uczniowie wykonują indywidualnie wyświetlone przez nauczyciela ćwiczenie 3 z sekcji „Film + Sprawdź się”. Następuje wspólne omówienie odpowiedzi na forum klasy.
2. Prowadzący omawia przebieg zajęć, a także ocenia pracę grup uczniowskich.

Praca domowa:

1. Wykonaj ćwiczenia 1 i 2 z sekcji „Film + Sprawdź się”.
2. Zapoznaj się z pierwszym z filmów w sekcji „Film + Sprawdź się”, a następnie wykonaj dołączone do niego polecenia.

Materiały pomocnicze:

Dzieje Polski, pod red. J. Topolskiego, Warszawa 1977.

S. Grzybowski, *Wielka historia Polski*, t. 4, *Dzieje Polski i Litwy (1506–1648)*, Kraków 2000.

M. Markiewicz, *Historia Polski 1492–1795*, Warszawa 2004.

W. Morawski, *Dzieje gospodarcze Polski*, Warszawa 2010.

J. Topolski, *Polska. Dzieje narodu, państwa i kultury*, t. 2, *Polska w czasach nowożytnych. Od środkowoeuropejskiej potęgi do utraty niepodległości (1501–1795)*, Poznań 1999.

Wskazówki metodyczne:

Informacje zawarte w audiobooku oraz filmach mogą zostać wykorzystane w formie przypomnienia podczas zajęć omawiających proces uwłaszczenia chłopów.